

הרב נחום גרינוואלד

נפש ורוח חסידית: השפעות חסידיות בספרי "נפש החיים" ו"רוח חיים"

מטרת ספר נפש החיים וזיקתו לחסידות

הספר 'נפש החיים' הינו אחד הספרים החשובים בתחום מחשבת ישראל, במובן מסויים מהווה הספר את ה"תורה שבכתב" של ההשקפה הליטאית על היהדות. הספר שנכתב בידי אחד מגדולי גאוני ליטא, הגאון רבי חיים מוולוז'ין תלמידו הגדול של הגר"א ומייסד ישיבת וולוז'ין, כספר מוסר והגות למחנה הליטאית, מתווה את דרכו של האדם ויחסו אל קונו ומתאר את עולם היהודי מנקודת מבט מיוחדת. הספר אינו עוסק רק בתחום ההגות והמחשבת המופשט, אלא הוא גם משרטט סדר העדיפות של העובד ה', בפועל: במה עליו להתמקד בעיקר? בתורה? בתפילה? בדביקות? כיצד ליישם תורה לשמה וכמה מאמץ להקדיש עבורה?

גם קריאה שטחית של הספר מוכיחה בעליל שהספר נכתב כתגובה לתנועת החסידות ולפולמוס הגדול שהתעוררה בעקבותיה. יתירה מזו, כפי שכבר ביררו רבי חיים אף מצטט רעיונות וקטעים מספרי חסידות נודעים ושולל אותם בחריפות¹. אך כפי שהעירו ושיערו כבר גדולים וטובים², אך לא הוכיחו את הדבר בהוכחות מוצקות, אין ספרו של רבי חיים פולמוס עם החסידות בלבד, אלא יש גם אצל רבי חיים השפעות גלויות של השקפת החסידות. כפי שנברר במאמרינו זה מצוי בספר נפש החיים רעיונות ואף סגנונים שאי אפשר לראותם רק כהשפעה ישירה של הספרות החסידית מבית מדרשם של הבעש"ט הק' ותלמידיו הקדושים.

יחסו הכפול של רבי חיים לתנועת החסידות ורעיונותיה

האם פירוש הדברים שרבי חיים לא התנגד לחסידות? בוודאי שלא, למרות הציטוטים הרי בצדק ניתן לראות את רבי חיים כמשתייך באופן מובהק למחנה הלא חסידית. יתר

1. ראה מאמרו המצויין של א.מ. כ"ץ 'במסילה העולה בית א-ל' בקובץ 'נחלת צבי', בני ברק, גליון טו עמ' קלו. שמביא ארבעה ציטוטים כמעט מילוליים מספר יושר דברי אמת להרה"ק רבי פיביש מזבאריז בתוך ספר 'נפש החיים' כאשר בעל הנפש החיים שולל את דברי ה'יושר דברי אמת'.

2. ראה מכתבו של כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש נבג"מ זי"ע בלקו"ש חט"ו (עמ' 470): "ובכלל נראה שראה הרה"ח מואלאזין ספרי חב"ד ובפרט ס' התניא ונשפע מהם אף שאיני יודע זה בהוכחות גמורות". וראה תורה שלמה (ח"ח כרך תשיעי לשמות במילואים עמ' רמט): "וכל העובר בעיון על שער ג' מספרו נפש החיים יראה גלוי שקרא את ספר התניא וקבל שיטתו כמעט בכל הפרטים ויש שם ממש אותן הלשונות שבתניא אלא שהוסיף מקורות מספרי חז"ל לבאר שיטה זו".

על כך. במובן מסויים רבי חיים אף השפיע ביתר שאת לגבש את הזהות של ה"מתנגד" מאשר מרבו הגדול הגאון מווילנא. בספר נפש החיים עצמו ישנה ביקורת חריפה והאשמות כבדות שהחסידות נטתה ח"ו מדרך הסלולה ואכן ספר זה גיבש ועיצב את השקפת עולמם של המחנה הליטאי.

הכיצד? היאך אנו מיישבים הסכמה לחסידות ושלייתה?

דומני שיש לחלק בין התנגדות רעיונית לבין התנגדות מעשית. הגר"ח אכן קיבל שאין בחסידות שום רעיונות פסולים ח"ו, ואכן אף הסכים בהסכמה מלאה לרעיונות המרכזיים של החסידות כפי שהמאמר שלנו יוכיח בעליל, בכל זאת בפועל סבר רבי חיים שאין תנועת החסידות מתאימה לדעת ההמון, באופן עקרוני נכונה גישת החסידות וצודקת, אך אי אפשר להפוך גישה זו למצע חינוכי ולחנק בה עדת צעירים ולאנשים כאלו שאינם בעלי מדרגה גדולה.

כדוגמא יסודית תשמש סוגיית הצמצום ו"אחדות ה'". כפי שביארנו בארוכה במאמר אחר³, הרי בענין הצמצום זהה שיטת הגר"ח לשיטת החסידות שהצמצום אינו כפשוטו. יתירה מזו, הרי להלכה דעת הגר"ח כמעט וזהה לחסידות בסוגיית אחדות ה' ו"אין עוד מלבדו" כפי שיתברר בפרוטרוט בהמשך מאמרינו, ובכל זאת הרי למעשה קובע. הגר"ח, שאסור להתבונן בענין זה. כלומר למרות שאין מציאות מלבדו ית' ממש, ואין לעולם קיום כלל מלבדו ית', בכל זאת במסלול הרגיל של החיים אין עלינו להתעמק ולהרגיש ולחוש אמת זו.

נמצא שבמישור המעשי נבדל הגר"ח משיטת החסידות באופן יסודי. תנועת החסידות הרי מבוססת במדה רבה על העובדה של "אין עוד מלבדו" ואתה מחיה את כולם" כחלק מן לחם חוקו של חסיד על מנת שיחוש וירגיש בכל הוויתו את האמת של אחדות ה' ולא רק זה אלא לפי החסידות כל מטרת לימוד התורה וקיום המצוות היא להגיע לידי אחדות ה' ממש; ואילו לפי הגר"ח - וזה אכן נהפך לזהותו האופייני של ה"מתנגד" - אין לאדם להתעסק בנושא זה יותר מדי שמא יבוא להרוס את הקודש ולא יכיר במציאות העולם. הוא אשר אמרנו רבי חיים מבחין בין הרעיונות עצמם, שהסכים להם הסכמה מלאה, לבין יישומם במציאות.

מדוע לא חתם על החרם?

האמור, ישפוך אור על תעלומה בתולדות רבי חיים שתמהו עליו רבים. בימי הפולמוס של המתנגדים והחרם הנודע שנחתם בידי הגר"א בעצמו והרבה מגדולי ליטא, נעדרה חתימתו של רבי חיים. והדבר תמוה מכמה בחינות, האם אכן לא התנגד רבי חיים לחסידות? זאת ועוד, הרי בספר 'נפש החיים' כתב רבי חיים על התנגדותו הנחרצת לתנועה

3. ראה היכל הבעש"ט גליון ד עמ' לט ובהערות ועמ' מה.

הקדושה, ולמה איפוא נעדר חתימתו?⁴ לפי דברינו ניתן אולי לפענח את התעלומה. חרם יש מקום להטיל נגד תנועה שנחשדה ח"ו בסטיה נגד היהדות בדעות ובמעשים, אך לא באם יש להם סדר עדיפויות שונה בקיום היהדות, כמו אם להעדיף דביקות על פני לימוד, או תורה בהתמדה על חשבון תורה לשמה, או להתבונן באחדות ה' אם לאו וכיוצא בזה. ומכיון שלפי הנחתי הרי הגר"ח הבחין הבחנה בין הרעיונות של החסידות לבין קיומם במציאות, ורבי חיים לא ראה כל פגם ברעיונות החסידות כשלעצמם, רק טען שאין שיטה זו נחלת הכלל, ממילא לא יכול ה' הגר"ח להצטרף לחרם נגד החסידים.

ואכן בנקודה זו חלוקים הם הרב והתלמיד. הגר"א הרי התנגד לחסידות מטעמים עקרוניים, שהרי כפי שכתב במכתבו הידוע מ"א תשרי תקנ"ז⁵: "בשפתם גדלה תאבל דור לא נאמנו את אל רוחו ויביעו בשפתם גדלה צעקתם כברקים ירוצצו וירצו ויגיע טומאתם בשוליה הכבד נחושה, חזות קשה, כל דבר שבקדושה, כי לא טהור הוא ובתורת משה מורשה, יכריתו ברית חדשה, עשות המזימתה הרבים בבית ה', ובשר קודש יעברו מעליהם, ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה באמרום י'ק'ד בעיני ה' דרכם, אי לזאת אבן מקיר תזעק ושמים ילבשו קדרות על עטרת התורה חוללה והגבוה השפלה מכנים עצמם בשם חסידים, חסד היא.

דור מה רמו עניו ומילין לצד עלאה ימללו אלה אלהיך ישראל כל עץ וכל אבן ומגלים פנים בתורה שלא כהלכה בפסוק ברוך כבוד ה' ממקומו ובפסוק ואתה מחיה את כולם הוי על הרועים הרעים שבהם שבדו מלבם משפט חדש ואולפן חדת".

הגר"א סבור ה' שהחסידות מהווה "גילוי פנים בתורה שלא כהלכה" (ולא רק במעשה סטו מן הדרך אלא בהלכה, הבנת גופי תורה) וטוענים ש"אלה אלהיך ישראל כל עץ ואבן" - דהיינו שהם חושבים ש"מלא כל הארץ כבודו" "ואתה מחיה את כולם" מובנים בפשטות, ובכן העולם כולו בטל במציאות ממש, ורעיון זה כמוהו כמו לטעון שכל עץ ואבן הם אלהיך ישראל, לפיכך יצא הגר"א בחרם ובחנות נגד תנועת החסידות. אולם הגר"ח הרי סבר בענין אחדות ה' כשיטת החסידות ממש, והבנתו ב"ואתה מחיה את כולם" הינה זהה מאד בהרבה מובנים עיקריים להבנת החסידות, לכן לא ה' מקום לצאת בחרם נגד התנועה הקדושה⁶.

4. בספר "אבי הישיבות" עמ' 295 מבאר המחבר הסיבה שר' חיים לא חתם על החרם - באופן מקורי, לטענתו הוא ראה כת"י של החרם בעצם כתב ידו של רבי חיים, הוי אומר ר' חיים יזם החרם ואף ניסח את נוסחתו, ומכיון שכן לא ראה צורך לחתום. כמובן שבאופן מסתורי אין המחבר מצלם כתב-יד זה להוכיח קבל עם ועדה שאכן כתב יד ר' חיים הוא, בניגוד לדרכו לצלם כתבי יד של מעתיקים על כל נושא ונושא. ועוד, עצם ההסבר אינו מעלה ארוכה, וכי בגלל שיזם את החרם לא חתם? למה? ומדוע?

5. חסר"מ ח"א עמ' 187.

6. עדות לגישה כפולה זו יש למצוא בדברי רבי חיים (שער ד פ"א) שכותב על החסידים (כך נראה לי שהכוונה אליהם): "וגם כמה מאותן אשר קרבת אלקים יתפצון המה בחרו לעצמם לקבוע עיקר לימודם בספרי

מקורות ומקבילות ומשמעותם

כאשר אנו עורכים מקבילות והשוואות בין ספר 'נפש החיים' לחסידות עלינו להבהיר טיב המקורות והשימוש בהם משני היבטים.

כפי שהקדמתי לעיל הרי ברור שהגר"ח ראה ועיין בספרי חסידות שהרי מצטט מהם בכדי לבקר את תוכנם, וממילא כל הספרים שיצאו לאור טרם פטירת הגר"ח בתקפ"א יתכן שהגר"ח עיין בהם ומהווים בחזקת מקור. ובמיוחד הדברים אמורים שרוב המקורות המצויינים כאן שהם מספרים שיצאו לאור בשנים הראשונות של הופעת ספרי חסידות בדפוס כמו ספר התולדות יעקב יוסף (בשנת תק"מ) וספר צוואת הריב"ש (לפני תקנ"ג) וספר לקוטי אמרים להמגיד (תקמ"ד) וספר יושר דברי אמת בשנת תקנ"ב, וספר התניא בשנת תקנ"ז. ואילו הספר נפש החיים יצא לאור בשנת תקפ"ד כשלש שנים אחרי פטירת הגר"ח בשנת תקפ"א.

במיוחד יש לראות ההקבלות לאופי ספר התניא ואף לסגנונו. במדה מסויימת הספר עוסק בדיוק באותם הבעיות והנושאים שבספר התניא מזוית שלו, ומשום כך ציינתי השוואות לשוניות וסגנון לספר התניא המוכיחות על השפעה גלויה בעליל⁷. יתר על כך, כפי שמתברר הרי קיימות השוואות מדהימות בין רעיונות יסודיים של מאמרי בעל התניא שהיו בכתובים וטרם ראו עין הדפוס בזמן חיבור ה"נפש החיים", ודבר זה נותן מאשר את אשר העידו שחסידי חב"ד ביקורו אצל הגר"ח וחזרו לפניו מאמרי חסידות של בעל התניא, ומסתבר שאף השאירו אצלו מכתבי קודש של מאמרי דא"ח של בעל התניא. אי לכן לא נמנעתי מלציין השוואות בולטות אלו למרות שטרם נדפסו כתבים אלו⁸.

יראה ומוסר כל הימים בלא קביעות עיקר עסק בתוה"ק במקראות והלכות מרבות ועדיין לא ראו מאורות מימיהם ולא נגה עליהם אור התורה ה' יסלח להם כי כוונתם לשמים אבל לא זו הדרך ישכון בס אור התורה". הרי מגדיר את החסידים כמי ש"כוונתם לשמים", רק לפועל "לא זו הדרך ישכון אור". הרי לפנינו יחסו הכפול של הגר"ח במשפט זה.

7. למרות שההקשר והתוכן שונה ויש לכך מקורות קדומים, אך לא כל כך נפוצים בספרי התקופה מחוץ לחסידות.

8. ראה בית רבי ח' א"ע עמ' 10 מספר וויכוחא רבא: "וגם ראיתי כמה מהחסידים שהיו נוסעים דרך וואלוז'ין ועכבם הגאון ר"ח אצלו עד ש"ק ושבתו אצלו בכבוד גדול ופ"א בא לשם הרה"ח ר' ישראל יפה זלה"ה מדפיס דקאפוסט ועכבו הרה"ח עד ש"ק ושבת אצלו בכבוד גדול כאחד הרבנים הגדולים ובתוך הסעודה בקשו שיחזרו ד"ח ששמע מרבו הקדוש [בעל התניא] וחזרו לפניו והוטב בעיניו מאד. ועוד אחת על כולנה ראיתי שבנו יחידו הגאון ר' יצחק זלה"ה הי' נמצא אצלו כל הספרים מרבתינו והרבה הדרושים הנכתבים והוא הי' מעיין בהם בעומק הדעת ובש"ק כשהי' דורש לבני הישיבה הי' נמצא בדבריו הרבה פנינים יקרים שנלקט מדברי רבותינו ופ"א בא אביו הגאון בעת הדרשה והוטב בעיניו מאד ואמר בני דרשן גדול הוא". והנה כבר האריך הרה"ח ר' יהושע מונדשיין (עלי ספר ה', תשלח, עמ' 165) במאמרו "הספרים מצרף חכמה וויכוחא רבה" על מחבר הספר ומבנהו והסיק עפ"י דברי הבית רבי (ח"ב עמ' י"ז) שמחברו הוא רבי יעקב קאדאנער שהרחיב וויכוח של חסיד אחר והרחיבו ופיתחו. אולם ברור שאין מדובר בספר בדוי אלא ספר שפרטיו אמיתיים. אולם יש הרואים

זאת ועוד יש להבהיר, ברור שאצל כל מחבר יתכן שבמקרה גילה רעיון מסויים שכבר נמצא באסכולה אחרת, אולם דומני שאצל הגר"ח אינו מדובר במקרה אלא כמעט לאורך הספר כולו שקיימת חפיפות רעיונית ופרשני בין החסידות לספר נפש החיים, וכמעט בלתי אפשר לזקוף הדבר על צירוף מקרים בלבד, אלא בוודאי יש למצוא זיקה בין הספר לחסידות. (וכי"ב מצינו אצל ראשונים ואחרונים שהרעיונות חדרו אליהם עד שנהפך לחלק מהשקפת עולמם, ולכן לא הזכירו את המקור הראשון, וצא וראה שגם בתניא אין שום מקורות וכל הספר הוא מתורת רבו כפי שאכתוב אי"ה במקום אחר).

שער א: מהות הנפש

[א] הקטע הבא בענין התהוות בכל רגע ורגע, הרי ידוע שענין זה מהווה נושא מרכזי בספר שער היחוד והאמונה לאדמו"ר הזקן בעל התניא, ענין זה שהעולם זקוק לבוראו ובלי זה אינו יכול להתקיים אינו חידושו של החסידות, אך הנוסח של התהוות בכל רגע ורגע לא פגשתי עדיין בספרים שקדמו לתניא, ויש הבדל במשמעות הדברים.

נפש החיים שער א' פרק ב': "אבל הוא יתברך שמו כמו בעת בריאת העולמות כלם בראם והמציאם הוא יתברך יש מאין בכחו הבלתי תכלית, כן מאז כל יום וכל רגע ממש, כל כח מציאותם וסדרם וקיומם, תלוי רק במה שהוא יתברך שמו משפיע בהם כרצונו יתברך כל רגע, כח ושפעת אור חדש, ואלו היה יתברך מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחת כרגע היו כלם לאפס ותהו".

תניא שער היחוד והאמונה פ"א: "ופי' הבעש"ט ז"ל כי דברך שאמרת יהי רקיע בתוך המים... נצבים ועומדים לעולם בתוך רקיע השמים ומלוכשות... לעולם להחיותם... ודבריו חיים וקיימים לעד... כי אלו היו האותיות מסתלקות כרגע ח"ו וחוזרות למקורן היו כל השמים אין ואפס ממש... אילו היו מסתלקות ממנו כרגע ח"ו האותיות מעשרה מאמרות... היתה חוזרת לאין ואפס ממש"⁹.

להסתמך על טשטוש שמות המחברים לטעון שכל הספר מזויף הוא, ואף לדידם כל הסיפור על שמיעת דא"ח וכתבי דא"ח בבית הגר"ח אינו אלא הזיה של בעל דמיון חסידי. אולם לאור המקורות וההשוואות בפנים, אין לדעתי שום ספק שאין לפקפק כלל באותנטיות עדות המחבר יהיה אשר יהיה.

9. ובקדושת לוי, ראש השנה (מהדורת מכון קדו"ל עמ' תכג): "בדבר ה' שמים נעשו הקב"ה ברא כל העולמות בדיבורו ובכל העולמות חיותו ובחיותו הם מתקיימות ואם ח"ו יעבור העדר אפילו רגע בלתי אפשרי כלל היה לכל העולמות להתקיים ונמצא כל העולמות קיימים בחיותו". ובאמת כבר הראו בכתבי חסידות (ראה יושר דברי אמת אות יב) שמקורו בשל"ה (עשרה מאמרות מאמר א): "אמיתת האמונה הנראה בעיני הוא הש"י מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית בכוונה מכוונת שופע שפעו ואלו היה מונע רגע א' היה הכל כלא היה בטל המציאות והוא פי' הפ' וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד, אין הפי' כי אין זולתו כי זהו פשיטא... אלא ר"ל שאין עוד מציאות בעולם זולת מציאותו ית' כי בהסתרו יאבד הכל". ועיין גם במו"נ ח"ב ספס"ט. וראה גם הראב"ד בספרו "בעל הנפש" שער הקדושה,

[ב] קטע הבא הינו תמצית המבואר בכמה פרקים, על כחו של האדם להשפיע בעולמות עליונים, ואף יתירה מכך, כל העולמות העליונים תלויים במעשה האדם. רעיון זה יסודי מאד בתורת החסידות בהפלאת נשמת האדם, וכן הפירוש במשנה "דע מה למעלה ממך" מבואר ב"צוואת הריב"ש", ומובא הרבה ב"תולדות יעקב יוסף", וכן הוא מופיע בכתבי המגיד ממעזריטש. אביא ציטוט אחד המראה בעליל על מרכזיותו במחשבת החסידות.

נפש החיים שער א' פרק ד' בהגה"ה: "וזאת תורת האדם כל איש מישראל אל יאמר בלבו ח"ו כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים. אמנם יבין וידע ויקבע בלבו שכל פרטי מעשיו לא אתאבידו ח"ו ומה רבו מעשיו ומאד גדלו ורמו שכל אחת עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבאי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים.

הגהה: "וקרוב לשמוע שגם זה בכלל כונתם ז"ל באבות (ב, א) "דע מה למעלה ממך". רוצה לומר, אם כי אינך רואה בעיניך הענינים הנוראים הנעשים ממעשיך, אבל תדע נאמנה, כי כל מה שנעשה למעלה בעולמות העליונים גבוה גבוהים, הכל "ממך" הוא, על פי מעשיך לאן נוטים על פיהם יצאו ויבואו".

בצוואת הריב"ש סי' קמב: דע מה למעלה ממך, פי' דע שכל מה שלמעלה הכל הוא ממך¹⁰.

וב"תולדות" פ' עקב מצינו: "וזאת תורת האדם" מהבעש"ט¹¹: כמו ששמעתי ממורי שרוב ענותנותו של האדם גורם שנתרחק מעבודת ה' שמצד שפלותו אינו מאמין כי האדם גורם על ידי תפלתו ותורתו שפע אל כל העולמות וגם המלאכים ניזונים על ידי תורתו ותפלתו שאלו היה מאמין זה כמה הי' עובד ה' בשמחה וביראה מרוב כל והיה נזהר בכל אות ותנועה לאומרה כדקא יאות... כך האדם ראוי לשום לב ולומר כי הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וכל תנועותיו ודבורו והילוכו ועסקיו עושה רושם למעלה בוודאי יזהר בכל דרכיו ועסקיו שיהיה לשם שמים... כמו שכתבתי דע למעלה ממך, רוצה לומר ממך תדע איזה מדה שנתעורר בך שכך הוא למעלה". ושם בתחילת הפרשה: "וכאשר כתבתי במשנה דע מה למעלה ממך ר"ל כי נודע מהענין שלמטה מה שיש למעלה והוא ממך"¹².

מהדורת קאפח עמ' קכז, (ודברי הראשונים שונים במהותם מדברי השל"ה והחסידות, ובמק"א אבארם אי"ה). אולם דומה שסגנון הנפה"ח דומה מאד לסגנון אדמו"ר הזקן בתניא.

10. אך יתכן שזו תורת המגיד, שכן השתרבבה בצוואת הריב"ש מתורת המגיד. מאידך מזה שמופיע הרבה ב"תולדות" משמע שמקור משותף להם, אך לפלא שאינו מזכיר במפורש שזה מהבעש"ט, אם כי בקטע שציטטנו בפנים מה"תולדות" יש אולי לומר שהתורה היא מהבעש"ט.

11. מהדורת ויעלפולי, ח"ב תרל"ג.

12. ובפרשת ויקרא (ח"א עמ' ע"ד): "ובזה יובן דע מה למעלה ממך אי אכזריות או רחמים נמשך ממך אי קיימו בנהירו דאנפין גורם כך למעלה והוא הדין בעצבות או אכזריות או רחמים".

כמו כן נאמר ב"רמזי תורה" להמגיד ממעזריטש (רמזי תורה סי' ת"פ)¹³: "דע מה למעלה ממך פי' דע כל מה שלמעלה הכל הוא ממך"¹⁴.

ג] נפש החיים שער א פרק ה: "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים לב ט) שעקרו קשור ונטוע למעלה חלק הוי"ה ממש כביכול ומשתלשל כחבל עד בואה לגוף (ועין לקמן פרק י"ז) וכל מעשיו מגיעים לעורר שרשו העליון כענין החבל שאם ינענע קצהו התחתון מתעורר ומתנועע גם ראש קצהו העליון".

תניא 'אגרת התשובה' פרק ו: "והנה יעקב חבל נחלתו כתיב כמו החבל שראשו א' למעלה וראשו השני למטה אם ימשוך אדם בראשו השני ינענע וימשך אחריו גם ראשו הראשון כמה שאפשר לו להמשך".

ראה גם 'תולדות' קדושים (ח"א עמ' שעג): "עיקר הדביקות מצד נשמתו שהיא יעקב חבל נחלתו שע"י הנשמה הקדושה הנקרא חבל, יש לו קישור וחיבור לעלות במעלות הרמות"¹⁵.

ד] נפש החיים שער א פרק ו הגהה: "קודם החטא לא היה כלול אז רק מכל העולמות וכחות הקדושה לבד ולא מכחות הרע אבל אחר החטא נכללו ונתערבו בו גם כוחות הטמאה והרע וממילא ערב אותם על ידי זה גם בהעולמות מזה הטעם שהוא כלול ומשותף מכלם והם מתעוררים ומשתנים כפי נטית מעשיו והוא ענין עץ הדעת טוב ורע... ובחטאו שנמשך אחר פתוי הס"א אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש וכן בהעולמות וזהו עץ הדעת טוב ורע שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש כי דעת פרושו התחברות כידוע... ומאז גרם על ידי זה ערבוביא גדולה במעשיו שכל מעשי האדם המה בערבוביא והשתנות רבים מאד פעם טוב ופעם רע ומתהפך תמיד מטוב לרע ומרע לטוב".

13. הוצאת קה"ת עמ' קיב.

14. וראה גם בספר לקו"א סי' קצ"ח. ומעניין ביותר שאם כי לא מצאתי, בינתיים, תקדים לפירוש זה לפני החסידות, אך מצאתי הפירוש ב"דרושי הצל"ח" לבעל הנודע ביהודה דרוש ג אות כח (מהדורת מכון מים מדליו ביתר עילית תשס"ב): "וזהו כונת רבינו הקדוש שאמר דע מה למעלה ממך פירוש... שכל מעשיך עושים רושם למעלה ודע מה נעשה למעלה ממך וא"כ יש פגם גדול של ע"ג ע"י מעשיך למעלה".

15. וראה 'ליקוטים יקרים' להמגיד ממעזריטש (מהדורת תולדות אהרן, עמ' מה, ב): "ואמר יעקב חבל נחלתו... ואמר לשון חבל שהוא דמיון החבל כאשר משלו בעלי ספרי קבלה הקדמונים בהיות האדם עובד עבודת בוראו הן בדבור והן המעשה מעורר השרשים העליונים דוגמת החבל הקשור בעליה גבוה והאוחז החבל מלמטה ומנענע מנענע הקשר העליון וזהו חבל נחלתו". (ומציין המהדיר לדברי אגרת התשובה שבפנים). ולכאורה הדימוי לחבל והפירוש בכתוב ביחס לנשמה, מקורו בספר שפע טל להמקובל רבי שעפטיל הורוויץ, שער רביעי סוד נפש רוח נשמה פרק חמישי (עמ' מ, ד בפנים ובמיוחד בהגהה) ופרק שישי. ולו הכוונה בספרי הקבלה הקדמונים.

תורה אור לאדמו"ר הזקן בעל התניא (בראשית ה, ג): "...למעלה יודעים את הטוב ואת הרע גם שניהם אבל מכל מקום אינם מעורבים זה בזה כי גלוי וידוע שזה טוב וזה רע ומובדל הרע מן הטוב אע"פ שידוע שם הטוב ורע משא"כ בחי' עץ הדעת טוב ורע היינו בחי' תערוכות טוב עם הרע שהרע יונק מהטוב והטוב מהרע והיו לאחדים... האדם שהוא מבחינת פנימיות כשידע גם הוא מן הרע אזי יתערב הוא גם הוא ממש עם הרע כי בחי' פנימי אי אפשר להיות כל כך מובדל הרע כנ"ל ואז הוא קשה מאד להפריד את הרע... פעמים זה גובר ופעמים שכנגדו גובר כאשר מצאנו ראינו בנשמות ישראל מראש הדורות עד עתה שהיו כמו עתים משונים פעמים בדור א' היו נשמות שבמעלה עליונה ונצחו את הרע ובדור אחר היו רשעים גדולים שגבר הרע מאד והיינו כי כולם נמשכים מאדה"ר והיו בו גם כן שינויים אלו פעמים גבר הוא ופעמים גבר הרע".

ה' "מדרש" זה דלהלן, מובא בקדושת לוי כדברי הבעש"ט שהי' מוכיח בכך תמיד את העולם, והוא מתקשר עם מה שהבאנו מדברי הבעש"ט שבספר התולדות.

נפש החיים שער א פרק ז: "וזה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קכא) "ה' צלך על יד ימינך היינו שכמו שנטית הצל של איזה דבר הוא מכון רק כפי תנועות אותו הדבר לאן נוטה כן בדמיון זה כביכול הוא יתברך שמו מתחבר לנטות העולמות כפי תנועות ונטית מעשי האדם למטה".

בקדושת לוי פרשת נשא: "הכלל הוא כן דהנה הבעש"ט היה מוכיח תמיד את העולם בזה הפסוק ה' צלך דהיינו כמו שהצל עושה מה שאדם עושה כך הבורא ב"ה כביכול עושה מה שאדם עושה". ובקדושת לוי (קדושה שניה פורים): וכמו שאמר בוצינא קדישא מוהר"ר ישראל בעל שם טוב ממעזבוז וכן הוא במדרש¹⁶, ה' צלך מה הצל כמו שאדם עושה כך הצל עושה כן כביכול כמו שאדם מנהיג את העולמות ואת האדם העושה באלו המדות אם בחסד וברחמים ובששון ושמחה לתורה ומצות כן השי"ת מנהיג את כל העולמות ואת האדם העושה ששון ושמחה חסד ורחמים¹⁷.

ו' נפש החיים, שער א, פרק יד: "כי הדם הוא הנפש שהנפש שורה ומתלבש בדם האדם".

16. אין הדבר מופיע במדרשים שלפנינו, אך מובא בשם מדרש בספרי המקובל הר"מ אבן גבאי.

ראה תולעת יעקב בהקדמה מהד' שבילי אורחות חיים עמ' ט: "ובמדרש.. אמר דוד ה' צלך... מהו ה' צלך אם אתה משחק לו הוא משחק לך ואם אתה בוכה לו הוא בוכה כנגדך ואם אתה מראה פנים זועמות או מסבירות אף הוא נותן לך כך, אף הקב"ה ה' צלך". וכן הובא בספרו עבודת הקודש ח"ב פט"ז. ומשם הובא בשל"ה בריש שער הגדול.

17. מובא עוד בשם הבעש"ט בקדו"ל (מהדורה הנ"ל) חנוכה עמ' קט; פר' בשלח עמ' קעת, פורים עמ' רמא ("מהבעש"ט ומהמדרש"). ובפר' פקודי עמ' רסח מביא רק "דמבואר במדרש".

תניא פ"א: "נפש אחת... מתלבשת בדם האדם להחיות הגוף וכדכתיב כי נפש הבשר בדם הוא"¹⁸.

שער ב: גדר התפלה

[ז] הרעיון שהתפילה היא לצורך השכינה הינה רעיון נפוץ ביותר בכל כתבי החסידות ומקורו אצל הבעש"ט והמגיד ממעזריטש.

נפש החיים שער ב פרק יא: "כי באמת יפלא איך שייך לבקש להתחנן כלל לפניו יתברך שמו להסיר מעליו צערו ויסוריו... אמנם תכלית הכונה צריכה שתהיה רק צורך גבוה... גם היחיד על צערו אף אם אין חילול השם בדבר יש מקום גם כן לבקש לפניו יתברך על גדל הצער של מעלה בזמן שאדם שרוי בצער למטה".

בתולדות יעקב יוסף פר' וארא סי' א'¹⁹: "שמעתי ממורי כי צדיקא אינון שלוחי דמטרונותא ומה שחסר להם ידעון שהחסרון זה הוא בשכינה ויתפללו שימולא החסרון שם ולא שיכוין להנאת עצמו והוא כלל גדול"²⁰.

אור תורה²¹ להמגיד ממעזריטש: "אף שמבקש בקשת צרכי עצמו יהיה כוונתו שלא יחסר דבר לעילא ח"ו כי הנשמה היא חלק אלקי ממעל והיא אבר מאיברי השכינה וזהו עיקר הבקשה שימולא ויושפע לעילא ובוודאי בזה תפלתו רצויה".

וראה 'זאת זכרון' להחזקה מלובלין²²: "שמעתי מהרב המגיד מראונא האיש האלקים ז"ל מפני מה ראשונים התפללו ונענו, שהיו מתפללים בשם, פי' שהיה כונתם להשי"ת כי כשהאדם יש לו צער חלק אלקי ממעל שבו יש לו צער ופשוט שאיתא בשם רבי מאיר

18. ואף שיתכן שמבואר כבר בספרים הקודמים, בכל זאת הבאתיו כאן בשל זהות הסגנון כפי שכתבתי בפנים. ראה גם מאור עיניים (פר' יתרו ע' לו) שמביא מהמגיד: "על פי ששמעתי ממורי זל"ח: אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם ונתן טעם לזה דנודע כי הדם הוא הנפש שמשכן נפש הבהמי של כל הנבראים שיש להם חיות הוא בהדם וזה יש לאומות ולבהמות גם כן ונוסף על זה יתרון לישראל עם קרובו שיש להם נשמה שהוא חלק אלוקי ה' ממש", ועיי"ש המשך התורה.

19. מהדורה הנ"ל, עמ' קמב, ב.

20. ועיין ב'בעש"ט על התורה' עמוד התפלה סי' קנב ציון קמט עוד הפניות לספרי התולדות. ומציין שם לדגמ"א פר' תולדות: "ע"ד שאמר אא"ז נ"ע זללה"ה... כל החסרונות שיש לאדם יבין שהם חסרון השכינה כביכול ב"ב וב"ש כמו שהאיר עינינו בזה הענין בהרחבת הדעת לכן כל התפילות צריך להתפלל שתתמלא חסרון השכינה כביכול וממילא יתוקן חסרונו". ומביא עוד מספר "תשואות חן", מהרה"ק רבי גדלי' מליניץ תלמידו המובהק של המזכיר מפולנאה וה'תולדות" מפולנאה, פר' וישב: "שמעתי בשם הבעל שם טוב זצוק"ל על אמרם שענין התפלה נוגע כביכול להקב"ה כי אפילו כשרשעי ישראל בצער שכינה מהו אומרת קלני מראשי... נמצא שענין התפלה הוא צורך גבוה".

21. פר' ויגש מהדורת קה"ת עמ' 38 ועוד. לקוטים יקרים (מהדורת תולדות אהרן) סי' רכד.

22. עמ' קס"ה. מצוטט בספר תורת החזקה מלובלין ערך תפלה עמ' שו.

אפילו יחיד המצטער שכינה מה היא אומרת קלני מראשי... וזה הכוונה שלא יצטער כדי שלא יהיה צער למעלה²³. והרעיון מיוסד בזהר (תקו"ז ת"ו) כמ"ש באו"ת שם.

ח] יסוד המבואר כאן שעיקר הוא הדגשת התיבות בתפילה הוא ממש יסוד התפלה לפי החסידות שלמדנו מהבעש"ט ומובא בספרי כל תלמידיו הקדושים.

נפש החיים שער ב פרק יג: "המגיד להבית יוסף באזהרה ב' שבריש הספר מגיד מישרים זה לשונו: "ליזהר מלחשוב בשעת תפלה בשום מחשבה אפילו של תורה ומצות כי אם בתבות התפלה²⁴", דוק בדבריו שלא אמר לכוון בכוונת התיבות כי באמת עומק פנימיות כונת התפלה אין אתנו יודע עד מה כי גם מה שנתגלה לנו קצת כונות התפלה מרבנותינו הראשונים ז"ל קדישי עליונים ועד אחרון הרב הקדוש איש אלקים נורא האריז"ל אשר הפליא לעשות כונות נפלאים אינם בערך טפה מן הים נגד עמק כונת אנשי כנסת הגדולה מתקני התפלה שהיו ק"כ זקנים ומה כמה נביאים... לזאת מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עמק כוונתו יתברך שמו איזה דרך אור ישכון אורה של כל תיבה פרטית מהם... אלא העיקר בעבודת התפלה שבעת שהאדם מוציא מפיו כל תיבה מהתפלה יצייר לו אז במחשבתו אותה התיבה באותיותיה כצורתה".

אתחיל בדברי מאמרי אדה"ז כתובים (ח"א עמ' כט) בגלל ניסוחו הדומה: "כשמדבק את עצמו באותיות נמצא הוא דבוק בהקב"ה וכן בתפלה מהודו לה' שהם פסוקי דזמרה והם פסוקי תהלים שאמרם דהע"ה ברוה"ק ויוצר אור עד גמירא הכל ניתקן עי"ד אנשי כנה"ג שהם חגי זכרי' מלאכי וגם הם עשו ברוח הקודש וידוע עפ"י כתבי אריז"ל שהכל הוא בסדר נכון והנה כשאדם מתפלל ולומד בכל כחו אעפ"י שאינו מבין פי' המלות

23. השווה דגל מחנה אפרים פרשת בחוקות: "וזהו ששמעתי אומרים בשם הרב המגיד המנוח ז"ל מו"ה דוב בער אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש פי' מתוך הכבוד שבראש היא השכינה... והואיל וסילק את עצמו מחמת צער השכינה כביכול לזה כופלין לו פרנסתו". וראה גם פר' מטות. וכמו כן מופיע הרעיון בשם המגיד בספר מאור עיניים פר' נשא, ומבאר שכן היתה עבודת הבעש"ט: "מורי ורבי הרב מוהר"ר דוב בער מק"ק מעזריטש נבג"מ אמר על משארז"ל במשנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש, ר"ל שהמתפלל על איזה צער שיש לו לא יכוון להנאת עצמו רק יעמוד להתפלל מתוך כובד של השכינה שנקרא ראש שבכל צרתם לו צר וכמארז"ל בזמן שאדם בצער שכינה מה אומרת קלני מראשי כי כל הדברים שהם הצטרפות האדם נק' אברי השכינה כביכול... ומה שחסר מטה חסר ג"כ למעלה כביכול וצריך לבקש רק שיתוקן למעלה ולא יכוין להנאת עצמו כלל... ורפואת הבעש"ט נבג"מ היה רק על ידי יחודים שהיה מיוחד ומעלה השכינה אל מדת אי"ן וממילא ניתקן למטה ג"כ". והשווה וראה ספר קדושת לוי ליקוטים (מהדורה הנ"ל עמ' תמב): "יש שני בחינות... ואחד וזהו בחינת האמת מה שאדם מבקש כי אנחנו נקראים בנים להקב"ה... ונמצא זה מה שאנו מבקשים מאת הקב"ה כדי שישמח ה' במעשיו וכמאמר חז"ל שהאדם בצער שכינה מה אומרת...".

24. ולא זכיתי להבין הדיוק, שהרי פשטות כוונתו שלא יחשוב בלימוד רק בתיבות התפילה, ובכל הספר מזכיר הרבה פעמים אזהרה זו ואף פעם אינו מדגיש דרך מיוחדת זו. ראה לדוגמא בפר' תולדות "ובעידן דצלותא כיון בה דלא תהרתר במידי ואפילו במילי דחכמתא דזמן תורה לחוד וזמן צלותא לחוד" וכיו"ב. וצ"ע.

ותכליתו²⁵ אעפ"כ צריך לעשות בכל כחו כי מי הוא זה שיבין לתכליתו כי מי שיודע אינו יודע לתכליתו, ואך העיקר כשעשה בכל כחו נמצא הוא מצמצם מדו"מ באותיות הקדושים ושם [צפון וטמון] אור של הקב"ה ונמצא הוא דבוק בהקב"ה.

ומקור הדברים בדברי הבעש"ט הנודעים המובאים במאור עיניים (ליקוטים שבת אילן המשיח): "זה דבר הצריך לו להתפלל עם האותיות לו ית' באופן שיכחיש כל כחותיו הפנימיים בהאותיות כמאמר הבעש"ט נבג"מ²⁶ על פסוק בא אתה וכל ביתך אל התיבה"²⁷.

[ט] נפש החיים שער ב פט"ז: כי ידוע שהנפש בכללה היא כלולה מג' בחינות פרטים... שהם עצמם הג' בחינות מעשה דבור ומחשבה שזה כל האדם

תניא פ"ד: "יש לכל נפש אלקית שלשה לבושים שהם מחשבה דבור ומעשה". שם פי"ד (שהוא המשך וסיום לפ"ד): "מדת כל אדם ואחריה כל אדם ימשוך... סור מרע ועשה טוב דהיינו בפועל ממש במעשה דבור ומחשבה"²⁸.

[י] נפש החיים, ב, יח: "וזהו ענין שכינה הנזכר בכל מקום פי' הפשוט של שכינה הינו קביעות דירה כמאמרם ז"ל (בראשית רבה פ"ד ובתנחומא בחוקת) מיום שברא הקדוש ברוך הוא עולמו נתאוה שיהא לו דירה בתחתונים... התגלות קדושתו בלי התלבשות לבושי'".

תניא פל"ה-ל"ו-ל"ז: "השראת השכינה הוא גילוי אלקותו ית' ואור אין סוף באיזה דבר... מודעת זאת מארז"ל שתכלית בריאת עולם הזה הוא שנתאוה הקב"ה להיות דירה בתחתונים... עלה ברצונו ית' להיות לו דירה בתחתונים... כללות החיות של עוה"ז... תצא מטומאתה וחלאתה ותעלה לקדושה להיות מרכבה לה' בהתגלות כבודו וראו כל בשר יחדיו ויופיע עליהם בהדר גאון עוזו וימלא כבוד ה' את כל הארץ וישראל יראו עין בעין כבמתן תורה"²⁹.

25. נוסח אחר: מתפילתו.

26. ומעניינים דברי דגמ"א פרשת יתרו: "כתוב בכתבי האר"י זללה"ה לשמה היינו לשם ה"א עי"ש והגם שאמר אא"ז לשמה היינו לשם התיבה והאות עצמה, מסתמא עניינם אחד הם".

27. ראה מש"כ בקדושת לוי פרשתינו ד"ה או יאמר קינים. ועיין בפירושי אגדות בד"ה אמרו ליה בני לן ביתא וכו', בא"ד: וכמו ששמעתי ממורי הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר דובער מגיד מישורים דק"ק מעזריטש. פירוש הפסוק בא אתה וכל ביתך אל התיבה, והיינו שישים האדם כל כוחותיו בתורה ובתפלה בכל תיבה שאומר שישים כל כוחותיו וכו'. ראה ליקוטים יקרים להמגיד סי' רכז.

וראה בספר תולדות אהרן (תלמיד רבינו) פ' שלח, מבואר בספרו של הגאון הקדוש הרב ר' בער מ"מ דק"ק מעזריטש והוא מתכמה של הרב הקדוש והטהור הבעש"ט ז"ל שעיקר הוא לדבר דיבורים של תורה ותפלה בכל כחו ואז מדבק את עצמו לאור א"ס ב"ה השורה בתוך האותיות. וראה גם תולדות יצחק בן לוי לבן הרה"ק מבארדיטשוב, פר' נח: "בואר עפ"י ששמעתי מפי אאמו"ר הגאון הקדוש, שצריך להתפלל אדם עם כל הכוח שלו, וזהו אל התיבה- תיבות התפלה".

28. גם כאן הכוונה להשוואה סגנונית בלבד, שלדעתי יש דמיון רב בסגנון (ואולי אף במשמעותם ואכמ"ל).

29. וראה להלן שהעתקנו באות יז לשונות זהות ממש.

שער ג: אחדות ה'

יא] נפש החיים שער ג פרק ב: אמנם פנימיות ענין מקומו של עולם הוא ענין גדול מאד. כי מה שכנהו יתברך שמו מקומו של עולם אין ערך כלל לענין מקום הנושא כל חפץ העומד עליו, שעצמות התהוות וקיום הכלי יש לה מציאות בפני עצמה, והמקום רק מצלת אותה שלא תפול ותשבר וכן ענין חיות וקיום הגוף על ידי הנשמה, הגוף יש לו מציאות בפני עצמו, ואינו מתבטל ממציאותו גם בצאת הנשמה ממנו. אבל העולמות כולם, כל עיקר התהוות מציאותם כל רגע הוא רק מאתו יתברך שמו, ואלו היה מסלק רצונו יתברך מלהוות אתם כל רגע היו לאין ואפס ממש.

שער היחוד והאמונה פ"ו: "ולכן הארץ ומתחת לארץ הן אין ואפס ממש לגבי הקב"ה מאחר לגבי הקב"ה אינן נקראות בשם כלל אפילו בשם עוד שהוא לשון טפל כמאמר רז"ל יהודה ועוד לקרא וכגוף שהוא טפל לנשמה וחיות שבתוכו... לפי שהנשמה אינה מהווה הגוף מאין ליש אבל הקב"ה המהווה את הכל מאין ליש הכל בטל... הנשמה והגוף הם באמת גפרדים זמ"ז... אין התהוות שרש הגוף ועצמותו מנשמתו... משא"כ השמים והארץ שכל עצמותם ומהותם נתהווה מאין ואפס המוחלט רק בדבר ה'".

יב] נפש החיים שער ג פרק ג': "והוא ענין הכתוב (ירמיה כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא" ויותר מפורש במשנה תורה, וידעת היום וגו' כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (דברים ז, לט) וכן אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו, והוא ממש כמשמעו שאין עוד מלבדו יתברך כלל בשום בחינה ונקודה פרטית שבכל העולמות עליונים ותחתונים והבריות כלם רק עצמות אחדותו הפשוט יתברך שמו לבד".

שער היחוד והאמונה פ"ו: "כי ה' הוא האלקים... תדע שבשמים ממעל ועל הארץ מתחת, אין עוד, פי' שגם הארץ החומרית שנראית יש גמור לעין כל, היא אין ואפס ממש לגבי הקדוש ברוך הוא"³⁰.

יג] הפירוש בציטוט זה על המלים שבתפלה "אתה הוא עד שלא נברא ואתה הוא משנברא" שגור בפי אדמו"ר הזקן בעל התניא החל מספרו לקוטי אמרים תניא ושאר כתביו.

נפש החיים שער ג פרק ג': "גם עתה אחר שברא וחדש העולמות ברצונו הוא מלא כל העולמות והמקומות והבריות כלם בשיווי גמור ואחדות פשוט ואין מלבדו כמשמעו ממש... וכמו שתקנו לנו קדמונו ז"ל קודם התפילה אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם, רוצה לומר אף שכבר נבראו העולמות ברצונו הפשוט יתברך עם כל זה אין שינוי והתחדשות ח"ו, ולא שום חציצה מחמתם בעצמות אחדותו הפשוט, והוא

30. וראה לעיל הערה 10 מהשל"ה.

הוא גם עתה כקדם הבריאה שהיה הכל מלא עצמות אין סוף ברוך הוא גם במקום שעומדים העולמות עתה".

תניא פ"כ³¹: וכל מאמינים שהוא לבדו הוא כמו שהיה כמו שהיה קודם שנברא העולם ממש שהיה הוא לבדו וכמ"ש אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם כו' פי' הוא ממש בלי שום שינוי כדכתיב אני ה' לא שניתי כי עוה"ז וכן כל העולמות העליונים אינן פועלים שום שינוי באחדותו בהבראם מאין ליש שכמו שהיה הוא לבדו הוא יחיד ומיוחד קודם הבראם כן הוא לבדו הוא יחיד ומיוחד אחר שבראם...³².

וביתר חידוד בשער היחוד והאמונה פ"ז: "מהותו ועצמותו יתברך הנקרא בשם א"ס ב"ה מלא את כל הארץ ממש... אני ה' לא שניתי פי' שאין שינוי כלל כמו שהיה לבדו קודם בריאת העולם כך הוא לבדו אחר שנברא וז"ש אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא כו' בלי שינוי בעצמותו".

יד] נפש החיים שער ג פרק ה': "אבל עם כל זה הן הן גבורותיו ונוראותיו יתברך שמו, שאף על פי כן צמצם כביכול כבודו יתברך שיוכל להמצא ענין מציאות עולמות וכוחות ובריות נבראים ומחודשים... והוא הבחינה אשר מצידנו היינו שהשגתנו משגת בחוש רק ענין מציאותם כמו שהם נראים".

שער היחוד והאמונה פרק ו: "רק שהן הן גבורותיו במדת הגבורה והצמצום להסתיר ולהעלים החיות השופע בהם שיהיו נראים השמים והארץ וכל צבאם כאילו הם דבר בפני עצמו אך אין הצמצום וההסתיר אלא לתחתונים אבל לגבי הקדוש ברוך הוא... אין מדת הגבורה מסתרת חס ושלוש לפניו יתברך...".

טו] נפש החיים שער ג' שם: "ולכן נקרא הוא יתברך בכל דברי רז"ל בשם הקדוש ברוך הוא. כי כללו בזה השם נכבד אלו ה' בחינות יחד. כי קדוש פירשו מבדל ונעלה והוא כפי אשר מצדו יתברך שהוא באמת מפרש ומובדל ומאד נעלה מכל עניני החילוקים ושינויים חלילה, רק הכל מלא אחדות גמור לבד בהשוואה גמורה, ומרומם מעל כל ברכה ותהלה ואיננו צריך להתברך ח"ו... ומצד בחינת השגתנו מציאות הכחות והעולמות, הוא נקרא ברוך כביכול מצד התחברותו יתברך אליהם, כי הם הצריכים לענין התוספת ורבו ברכה ושפע על ידי מעשי האדם הרצוים... וזהו הקדוש ברוך הוא, רוצה לומר שהוא מצדו יתברך קדוש והוא הוא עצמו נקרא ברוך כביכול מצדנו והכל אחד".

31. וראה גם תניא פמ"ב: "כל ישראל מאמינים בני מאמינים בלי שום חקירת שכל ואומרים אתה הוא עד שלא נברא העולם".

32. ובינתיים לא מצאתי פירוש זה במלים "אתה הוא עד שלא נברא...", לפני אדמו"ר הזקן בעל התניא. ראה סדור רבי שבתי סופר מפרעמישלא (מהדורת סף ח"ב עמ' 32) וראה ט"ז או"ח סי' מו סק"ט פירוש. וראה של"ה בתחילתו בתולדות אדם.

לקוטי תורה לאדמו"ר הזקן פ' תזריע ד"ה בגמרא: "לבאר תחילה פי' קריאת שם הקב"ה שקראו בו חז"ל את הבורא ית' והענין כי הנה קדוש... שהוא בחי' קדוש ומובדל ולמעלה מגדר השתלשלות, וברוך הוא ראשית השתלשלות נמצא קדוש הוא בחי' טובב כל עלמין וברוך הוא ממלא כל עלמין... ברוך... כמו בריכה שממשיכים ממנו מים לכל".

טז] נפש החיים שער ג' פ"ח: "וזה ענין חילול ה' הנאמר בכ"מ כעין שפי' בזהר³³ פסוק מחלליה וכו' [מות יומת] שהוא לשון חלל ופניית מקום, כן הענין כן שמראה ח"ו כאילו המקום שעומד בו הוא חלול פנוי ממנו ית'".

יושר דברי אמת אות כג'³⁴: "לפני זה האדם כל העולם כולו מהשי"ת... אבל מי שאינו כן ח"ו אז אין העולם לפניו כי אם ריקן ופנוי וחלל מהשי"ת וחושב שהשי"ת בהשמים הכין כסאו כפשוטו של מקרא. וזהו מה שאמרו בגמרא³⁵ היכי דמי חילול השם כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ותפלה, ואמר לי חברינו שנפטר ה"ה מו"ה ישכר בער [מזבאריז] משם רבו [המגיד ממעזריטש] שר"ל היכי דמי שיהיה העולם חלל מהשי"ת וריקן כגון אנא דמסגינא בלי תורה ותפילין, ר"ל שהדביקות והמחשבה נקרא תורה כנ"ל ונקרא תפילין... ובלא זה הדביקות אז נדמה שהעולם חלל מהשי"ת"³⁶.

יז] נפש החיים שער ג' פרק יא: "ולעתיד לבוא כתיב (ישעי' מ, ה) 'וראו כל בשר יחדיו כי פי הוי"ה דבר', היינו שיזדכך השגתינו עד שנזכה להשיג ולראות גם בעין הבשר ענין התפשטות דבורו יתברך בכל דבר בעולם כמו שכבר היתה ההשגה מעין זה בעת מתן תורה. והוא ענין הכתוב ולא יכנף עוד מוריד והיו עיניך רואות את מוריד".

"הגהה וי"ל על פי זה מאמרם ז"ל על זה הכתוב (מכילתא לגירסת רש"י בחומש) שהיו שומעים את הנראה ורואים את הנשמע... הענינים הרוחניים שתחילה היה צריך להבינם ענינם לשמע און עתה ראו בחוש ראותם...".

33. הכוונה להקדמת הזהר ו, א: מחלליה מות יומת מאן מחלליה מאן דאעל לגו חלל. וראה גם תיקו"ז ת"ט (כד, ב) ת"ל (עג, א) תל"ג (עז, סע"ב).

34. מהדורת תולד"א עמ' טו.

35. יומא פו, א.

36. ובמפורש לגבי הצמצום בשם המגיד מביא בליקוטי ביאורים (לרבי הלל מפאריץ תלמיד לאדמו"ר האמצעי וקיבל חסידות מפי החסיד רבי זלמן זעזמיר תלמיד מובהק לאדמו"ר הזקן בעל התניא) על 'שער היחוד' לאדמו"ר אמצעי (מהדורת קה"ת תשנ"ה עמ' קפ): "וכמ"ש בשם אדמו"ר הזקן נ"ע שא' ששמע בק"ק מעזריטש לא תחללו את שם קדשי שלא תעשו בחי' חלל באו"ס הנק' שם קדשי והיינו שלא יבינו ענין הצמצום כפשוטו שהוא סילק המהות". וראה שם עמ' קעה: "וע"ז באה אזהרה ולא תחללו את שם קדשי וא' אדמו"ר נבג"מ ששמע במעזריטש יע"א שלא תדמו שיש חלל בא"ס ח"ד". [והובא גם בלקו"ת לאדה"ז (בלי ייחוס להמגיד) ראה ויקרא ד, ד: "וכמ"ש ולא תחללו שלא לעשות בחי' חלל והעלם אור א"ס ב"ה". הערת הרב י.ל. אלטיין].

תניא פל"ו: "לעתיד לבוא שלא יתבטלו במציאות באור ה' הנגלה לעתיד בלי שום לבוש כדכתיב ולא יכנף עוד מוריק [פי' שלא יתכסה ממך בכנף ולבוש] והיו עיניך רואות את מוריק... וגם כבר היו לעולמים מעין זה במתן תורה כדכתיב אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו הראת ממש בראי' חושית כדכתיב וכל העם רואים את הקולות רואים את הנשמע ופי' רז"ל מסתכלים למזרח ושומעין את הדיבור אנכי... וכתוב ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו".

עד שמסיים הפרק: "שאו יזדכך גשמיות הגוף והעולם.. וראו כל בשר יחדיו".

יח] נפש החיים שער ג' פרק יא: "אבל עם כל זה לפי פירושו של זה השם משמע שיש במציאות גמור גם עולמות וכחות מחודשים מרצונו הפשוט יתברך שצמצם כבודו והניח מקום כביכול למציאות כחות ועולמות אלא שהוא יתברך הוא נשמתם ומקור שורש חיותם שמקבלים מאתו יתברך שמתפשט ומסתתר בתוכם כביכול כענין התפשטות הנשמה בגוף האדם שאף שהיא מתפשטת בכל חלק ונקודה פרטית שבו עם כל זה לא נוכל לומר שהגוף מתבטל נגדה כאילו אינה במציאות כלל...".

"...אבל שם העצם הוי"ה ברוך הוא מורה על הבחינה והענין כפי אשר הוא מצדו יתברך שנתבאר למעלה... העולמות המה בטלים ומבוטלים במציאות נגדו יתברך מצד זה השם הנכבד... ולכן נקרא שם העצם שם המיוחד".

שער היחוד והאמונה פ"ו: "שם אלקים הוא שם מדת הגבורה והצמצום... לפי שמסתיר האור שלמעלה המהוה ומחיה את העולם ונראה כאילו העולם עומד ומתנהג בדרך הטבע... להעלים האור והחיות הנמשך משם הוי'... שלא יתגלה לנבראים ויבטלו במציאות".

שם פ"ז: "...שם הוי"ה מורה שהוא למעלה מן הזמן שהוא היה הוה ויהיה ברגע א' וכן למעלה מבחי' מקום כל הוא מהוה תמיד את כל בחי' המקום כולו מלמעלה עד למטה ולד' סטריין".

יט] נפש החיים שער ג' פרק יא: "שיחדהו בפסוק שמע שהוא רק אחדות פשוט ואין עוד מלבדו כלל וכל העולמות הם כאלו אינם במציאות כלל".

שער היחוד והאמונה פרק ז: "שמע ישראל הוא יחודא עילאה בחי' המקום והזמן בטלים ממש במציאות ממש לגבי מהותו ועצמותו כביטול אור השמש בשמש".

כ] ענין הבא מבואר בספר ה"תולדות" בשם הבעש"ט בנוסחאות שונות קצת אך תוכן דומה.

נפש החיים שער ג' פרק יב: "ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל. כשהאדם קובע בלבו לאמר הלא ה' הוא האלקים האמתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט יתברך ומבטל בלבו בטול גמור ואינו משגיח

כלל על שום כח ורצון בעולם ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ברוך הוא, כן יספיק הוא יתברך בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר".

תולדות יעקב יוסף (בראשית סי' א): "דשמעתי ממורי זלה"ה שאם ידע האדם שהקב"ה מסתת' שם אין זה הסתרה כי נתפרדו כל פועלי און. וכיוצא בזה שמעתי ממנו כי ראשי תיבות אמר אויב ארדוף ר"ת הם ה' אלפין ששם אלופו של עולם מסתתר... ואחר שידע אדם כלל זה שהוא כלל גדול שאין שום מסך מבדיל בינו לבין אלקיו בשעת תורה ותפלה גם שיעלו לפניו כמה מחשבות זרות שהם לבושין וכסוין שהקב"ה מסתתר שם אין זה הסתרה".

ובפרשת ויקהל בנוסח מחודד יותר: "כאשר קבלתי ממורי שבכל צער האדם בגשמי וברוחני שאם נותן לב שגם בזה הצער הוא הש"י בעצמו אלא שהוא דרך לבוש וכאשר נודע לו זה, הוסר הלבוש ונתבטל הצער וכל גזירות רעות והאריך בזה. וכאשר שמעתי ממנו ג"כ ענין ה' אלפין אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שאלופו של עולם הוא כאן בהסתר"³⁷.

כאן השימוש בביטוי "התורה היא נצחית" במובן המבואר כאן, שכל סיפור בתורה הוא שייך ומשמעותי בכל דור ודור, ובכל דור ודור ניתן ללמוד ממנו הוראה לדור ההוא, הינו מסמנים המאפיינים של גישת הבעש"ט כפי שמבואר בספר ה"תולדות" כמעט בכל פרשה. וכן ראו את זה תלמידי הבעש"ט כמאפיין את תורה הבעש"ט.

נפש החיים שער ג פרק יד: "ואף שגאמר בלשון עבר התורה היא נצחית וקאי גם על זמן דורות הבאים שאחר עבור כל דור מהעולם נוכל לומר שלא קם בזה הדור גביא כמשה בזאת המדרגה".

ביושר דברי אמת (מהדורת תולד"א פרק לב): "כל המצות הן נצחיות בשכל אף שבפועל הם בזמן ובמעשה בשכל הם תמיד נצחיים כי התורה הוא אלהותו ואלהותו היא נצחית כמו שאומרים כל תלמידי הבעש"ט בשמו שכל התורה צריכה להמצא תמיד בכל זמן בדרך חכמה ושכל ושיש ללמוד מכל מצוה רמיזתה"³⁸.

37. וכן הוא שם בפר' נח עמ' מז. ובספר אורח לחיים להרה"ק מזלוטשוב בפרשת האזינו מביא הדבר בהרחבה בשם הבעש"ט: "שמעתי משל מן הבעש"ט זללה"ה כשבא לאדם יסורין יחשוב שהוא על דרך משל אב שיש לו בן קטן ומשנה מלבושיו כדי להבעית את בנו ומטיל עליו פחד וכשהבן יודע ומבין שהוא אביו וקורא לו אבי הוא מתמלא ברחמיו עליו ומפשיט מלבושיו הזרים ומראה עצמו לפני בנו ונתבטל הצער וכן הוא באדם כשבא לו איזה צער ח"ו אם מבין בדעתו שאין בלעדו יתברך שמו והוא המפחידו בצער זה לראות אם יהיה לו דעת לקרוא אל ה' אז נתבטל הצער אבל כשאין לו דעת זה לידע שהכל הוא מאתו יתברך שמו והוא מבקש רפואה ופעולות גשמיות להנצל מצער זה אז ח"ו נשאר בצער".

38. ובספר "זכרון זאת" (מצוטט ב'תורת החוזה מלובלין' ערך יצה"ר עמ' עו) להחזוה מלובלין מזכיר הדבר כמאפיין את ספרי ה"תולדות": "ראיתי בספר הקדוש תולדות יעקב יוסף שמדקדק תמיד שיהיו שייכים כל המצות בכל זמן ובכל אדם... התורה היא תמידית".

ראה מאור עיניים (ריש פרשת וישב): "נודע שהיות התורה נצחית בכל אדם ובכל זמן והיא קדמה לעולם אלא שנתלבשה בסיפורי מעשיות כפי הזמן..אך מ"מ צריך להיות כן בכל זמן"³⁹.

כב] נפש החיים שם: "אמנם עם כל זה ראוי לכל ירא ה' אמיתי שעל כל פנים בעת עמדו להתפלל יבטל בטוהר לבבו כפי יכלתו והשגתו כל הכוחות שבעולם וכל כחותיו כאילו אין שום מציאות בעולם כלל ולהתדבק בלבו רק בו יתברך אדון יחיד ברוך הוא... ועל כל פנים לפרקים כי באמת לא כל העתים שוות בענין טהרות הלב ובפרט בדורות הללו כמעט בלתי אפשר להתפלל בתמידות בזאת המדריגה הגבוהה..."

תניא פי"ד: "הנפש האלוקית אין לה שליטה וממשלה על מהותה ועצמותה של הנפש [שתרגיש שאין עוד מלבדו ממש] כי אם בשעה שאהבת ה' היא בהתגלות לבו בעתים מזומנים כמו בשעת התפילה וכיוצא בה".

פרקים: קיום מצות בפועל

כג] פרקים פרק ד בהגהה: "כי ידוע שמשכן היצר טוב בחלל הימיני של הלב ומשכן היצר הרע בחלל השמאלי".

תניא פ"ט: "מקום משכן נפש הבהמית הוא בלב בחלל שמאלי... אך מקום משכן נפש האלוקית הוא בלב בחלל הימיני"⁴⁰.

כד] פרקים פרק ה: "לזאת לא יצא ידי חובת ענין התפלה במחשבה והרהור התיבות בלב לבד... וכשיתפלל רק במחשבה לבד לא הועילה תפילתו ולא תיקן כלום, אמנם כשהתפלל בקול וחתוך אותיות הדבור לבד אף על פי שלא צרך המחשבה וכונת הלב אליה הגם שוודאי אינה במדריגה שלמה וגבוה כראוי ואינה יכולה לעלות לעולם המחשבה עולם הנשמה כיון שחסר ממנה מחשבת האדם אינה לריק ח"ו ויוצא בה ידי חובתו כי על כל פנים הרי העלה וקשר נפשו ברוחו".

תניא פל"ח-לט: "יובן היטב פסק ההלכה הערוכה בתלמוד ופוסקי' דהרהור לאו כדבור דמי ואם קרא ק"ש במחשבתו ובלבו לבד בכל כח כוונתו לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור

39. וראה שם ריש פר' תולדות: "כי קבלנו מפי סופרים וספרים שכל התורה מוכרחת להיות בכל אדם ובכל זמן". ושם פר' ויצא: "על פי שקבלנו מפי ספרים וסופרים שכל התורה צריך להיות בכל אדם ובכל זמן". ומסתבר שהכוונה לבעש"ט ומגיד - סופרים, וספרי התולדות - ספרים?

40. כמובן שמקורו של הדבר הוא בעץ חיים שער נ' פ"ד (במהדר' אשלג עמ' שצט): "כי הלב יש לו ב' חללים... ומלאך היצ"ט מתלבש בחלל ימין... מלאך היצ"ה"ר הבא מגבורות בחלל השמאלי". ויסודו בדברי הזהר ח"ב קז ב: בלבא אית תרין היכלין בחד דמא ובחד רוחא ההוא חד דמליא דמא ביה דיורא יצר הרע". אולם דומני שהמלה "משכן" שהינו בעצם תרגום לשון הזהר "דירין" מזכיר מאד השפעת סגנון התניא, ולכן הבאתי כאן.

ולקרות וכן בברכת המזון דאורייתא ובשאר ברכות דרבנן ובתפלה, ואם הוציא בשפתיו ולא כיון לבו יצא ידי חובתו בדיעבד ואין צריך לחזור... והיינו משום שהנשמה אינה צריכה תיקון לעצמה במצות רק להמשיך אור לתקן נפש החיונית והגוף ע"י אותיות הדבור שהנפש מדברת בה' מוצאות הפה וכן במצות מעשיות שהנפש עושה בשאר אברי הגוף... אך אעפ"כ אמרו תפלה או ברכה בלי כוונה הן כגוף בלא נשמה... הרי עבודה זו נשארת למטה בעולם הפיזי הנק' חיצוניות העולמות ואין בה כח לעלות וליכלל ביחודו ית"41.

כה] רעיון זה לא מצאתי לו שום תקדים, אבל הוא רעיון מרכזי ונפוץ מאד בספרי ומאמרי אדה"צ בעל התניא ותלמידיו.

פרקים פרק ז: "וכל הצדיקים הראשונים שהיו קודם שנתנה התורה שכל מעשיהם ודבורם ומחשבתם וכל עיניהם בעולם היה הכל בדבקות וטהרת מחשבתם לשם שמים ופנו למעלה לתקון והעלאת ויחוד העולמות וכוונות העליונים באיזה מעשה שתהיה ובאיזה אופן ובאיזה זמן שיהיה ולא במעשים ומצוות קבועים וסדורים שיהיו חק ולא יעבור כמו יעקב ע"ה בענין צאן והמקלות...42 ואף שאמרו רז"ל האבות קיימו כל התורה... לא שהיו מצווים ועושים והיה להם ההלכה והדין כך, אלא כמו שכתבתי לעיל סוף שער א (פכ"א) שהמה קיימו את התורה מחמת שהשיגו בנפלאות השגתם תיקוני העולמות וסדרי כוחות העליונים אשר יתקנו בכל מצוה ומצוה, אבל היה גם כן הרשות נתונה להם לעבדו גם במעשים וענינים אחרים לבד המצוות ואף גם לעבוד על איזה מצוה שלא כתורה כפי שראו והשיגו שזה הענין והמעשה הפרטית הוא נצרך אז לתיקון העולמות".

תורה אור לאדמו"ר הזקן יתרו ד"ה משה ידבר: "הנה עיקר המשכת אברהם אבינו ע"ה היה בעולמות עליונים הגם שהמשיך אור א"ס ב"ה למטה ג"כ להיות גילוי אלהות בעולם וכמ"ש ויקרא בשם ה' אל עולם וגם הנפש אשר עשו בחרן ונטע אמונת ה' בלבם מ"מ אין זה ערך לגבי המשכת שהמשיך למעלה בעולמות עליונים להיות תוספות גילוי אור... בבחינת חכמה וחסד דאצילות ושם היה עיקר עבודת אברהם וישמר משמרתו מצותי וגו' מצותי דוקא מצות שהקב"ה עושה בעצמו הקב"ה מבקר חולים שענין החולים בעולמות עליונים הוא כמ"ש סמכוני באשיות"43.

41. ויש להעיר שיש הבדל בהסברת הדברים: בנפה"ח ההדגשה שעל ידי הדיבור "העלה וקשר נפשו ברוחו", ואילו בתניא ההדגשה שע"י מברר הגוף ונה"ב, אולם הלשונות זהות. ויש לציין שבדרך כלל כל המושג של עבודה בגשמיות מצד עבודת הבירורים חסר לגמרי בנפש החיים ואילו הוא מיסודות החסידות עפ"י דעת אריז"ל ואכמ"ל.

42. ומציין גם: וכן אמר המגיד להב"י בענין חנוך שהיה תופר מנעלים ובכל זמנא דמעיל מחטא בסדלא הוה משבח לקודשא בריך הוא, עיין מגיד משרים מקץ.

43. וראה תורה אור ריש לך לך (יא, ד): "דאיתא קיים אברהם כל התורה כולה ואיך הניח תפילין אשר נזכר שם יציאת מצרים ואז עדיין לא היה כלל גלות מצרים... אברהם לא המשיך רק בבחי' פנימיות מלמעלה

שער ד: תורה

כ[ן] עצה זו שנותן ה'נפש החיים', לחשוב על הקב"ה טרם הלימוד, מבואר ממש בתניא ומקורה בדברי הבעש"ט.

נפש החיים שער ד פרק ו: "ולזאת האמת שזו דרך האמתי אשר בזה בחר הוא יתברך שמו שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד ראוי לו להתישב קודם הלב להתודות על חטאתו מעמקא דלבא כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה ויכוון להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה היינו להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה' זו הלכה".

שם פרק ז: "ולזאת ראוי להאדם להכין עצמו בכל עת קודם שיתחיל ללמוד להתחשב מעט עם קונו יתברך שמו בטהרת הלב ביראת ה' ולהטהר מעונותיו בהרהורי תשובה כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בעת עסקו בתורה הקדושה... וכן באמצע הלמוד הרשות נתונה להאדם להפסק מעט טרם יכבה מלבו יראתו יתברך שמו שקבל עליו קודם התחלת הלימוד להתבונן מחדש עוד מעט ביראת ה'".

תניא פמ"א: "בהכנה זו [של יחוד להקב"ה] יתחיל ללמוד שיעור קבוע מיד אחר התפלה וכן באמצע היום קודם שיתחיל ללמוד צריך הכנה זו לפחות כנודע שעיקר ההכנה שלמה לעכב הוא בתחלת הלימוד... וכמו בגט וס"ת שצריכים לשמה לעכב ודיו שיאמר בתחילת הכתיבה הריני כותב לשם קדושת ס"ת או לשמו ולשמה וכשלומד שעות רצופות יש לו להתבונן בהכנה זו הנ"ל בכל שעה ושעה עכ"פ⁴⁴".

כ[ן] תוכן הרעיוני של שער ד' (רוב הפרקים בשער זה הם ציטוטים מזהר וחז"ל על מעלת התורה) מובעים ממש כמעט בלשונם בתניא פרק ד' וה'⁴⁵.

נפש החיים שער ד פרק ו: "דבר ה' זו הלכה ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול כי הוא יתברך ורצונו חד כמ"ש בזהר וכל דין והלכה מתורה הקדושה הוא רצונו יתברך שכן גזרה רצונו שיהא כך הדין כשר או פסול טמא וטהור אסור ומותר חייב וזכאי. וגם

לכן לא הי' עדיין התגלות במעשה המצות בגשמיות ממש בבחי' חיצונית רק הקיום שלו כל התורה הי' בבחינת פנימית".

44. וראה צוואת הריב"ש (מהדורת קה"ת עמ' 8) אות כט בפנים ובשנויי נוסחאות: "וכשלומד ינוח מעט בכל שעה כדי לדבק עצמו בו ית' ובשעת הלימוד אע"פ שא"א לדבק עצמו בו ית' כי לאו כל מוחא סבל דא ללמוד תמיד בדחילא ורחימא כמ"ש בזהר רק אנשים יחידי סגולה כמו הרשב"י וחבריו מ"מ צריך ללמוד תמיד שהתורה מצחצחת הנשמה והיא עץ חיים למחזיקים בה ואם לא ילמוד לא יהא בו שכל לדבק בו ית'... אבל מ"מ לא ילמוד בהתמדה רצופה בלי הפסק כלל".

45. לפי זה מוזר שראיתי אצל חכמים שונים המייחסים את השקפה זו על התורה כחידושו של הגר"ת ואף מבטא אצלם נקודת ההבדל בין הסתכלות החסידית על תורה לעומת ההסתכלות המתנגדית, והרי בתניא נקודה זו מהווה יסוד מרכזי. ואכמ"ל.

אם הוא עסוק בדברי אגדה שאין נפקותא לשום דין גם כן דבוק בדבורו של הקב"ה כי התורה בכלליה ודקדוקיה ואפילו מה שהתלמיד קטן שואל מרבו הכל יצא מפיו יתברך למשה בסיני".

תניא פ"ד-ה: "כמ"ש בזהר דאורייתא וקב"ה כולא חד פי' דאורייתא היא חכמתו ורצונו של הקב"ה והקב"ה בכבודו ובעצמו חד... וצמצם הקב"ה רצונו וחכמתו בתרי"ג מצות התורה ובהלכותיהן ובצירופי אותיות התנ"ך ודרשותיהן שבאגדות ומדרשי חכמינו... הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה שעלה ברצונו שכשיטעון ראובן כך וכך יהיה הפסק כך...".

[כח] נפש החיים, ד, פרק ו: "ולא עוד גם באותו העת שהאדם עוסק בתורה למטה כל תיבה שמוציא מפיו הן הן הדברים יוצאים כביכול גם מפיו יתברך באותו העת ממש".

תורה אור לאדמו"ר הזקן פ' יתרו ד"ה בחדש השלישי: "וכח זה ניתן לישראל להיות הלכה היוצאת מפיהם דבר ה' ממש שנאמרה למשה מסיני בזמן קבלת התורה בעשרת הדברות לאמר מה שכבר נאמרה דהיינו בחי' בטול אליו ית' שאין הדבור נעשה נפרד אצל האדם להיות יוצא מפי עצמו כאלו הוא שלו... רק כעונה אחר האומר שהוא גילוי אא"ס למטה כמו למעלה".

[כט] הקטעים דלהלן דומים להפליא בתוכן ובסגנון לדברי אדמו"ר הזקן בעל התניא.

נפש החיים, ד, כז: "אמנם התורה הקדושה, אף שגם היא נשתלשלה וירדה ממקור שרשה העליון בקדש מדרגות אין שיעור מעולם לעולם וממדרגה למדרגה עכ"ז קדושתה הראשונה כמו שהור במקור שרשה ראשית דרכה בקודש כדקאי קאי גם בזה העולם שכולה קדש ואסור לנהג בה מנהג חול ח"ו... מטעם שהיא לעולם בקדושתה הראשונה עומדת".

"והוא גם ענין מאמרם ז"ל בזהר דקודשא בריך הוא ואורייתא חד. והוא שאף על פי שהעולמות הולכים כולם דרך הדרגה והשתלשלות ושינויים רבים בערך קדושתם כל זה הוא רק מצדינו אבל מצדו יתברך אין שום חלוק ושינוי מקומות כלל ח"ו, וכמ"ש (מלאכי ג, ו) אני ה' לא שנית, ולא נשתנה הקדושה... כן התורה הקדושה אף כי ירדה ונשתלשלה דרך הדרגות רבות ועצומות עם כל זה היא לא נשתנתה מקדושתה כלל, ובקדושתה הראשונה עומדת גם בזה העולם התחתון כאשר היתה באמנה אתו יתברך במקור שרשה בלא שום חלוק ושינוי מקום כלל".

תניא פ"ד: "נמשלה התורה למים, התורה ירדה ממקום כבודה שהיא רצונו וחכמתו יתברך ואורייתא וקודשא בריך הוא כולא חד ולית מחשבה תפיסא ביה כלל ומשם נסעה וירדה בסתר המדרגות בהשתלשלות העולמות עד שנתלבשה בדברים גשמיים וענייני עולם הזה שהן רוב מצות התורה ככולם והלכותיהן... כדי שתהא כל מחשבה תפיסא בהן ומתלבשת בהן... ולכן אמרו יפה שעה אחת בעולם הזה מכל חיי עולם הבא כי עולם הבא הוא שנהנין מזיו השכינה שהוא תענוג ההשגה... אבל הקב"ה בכבודו ובעצמו לית מחשבה תפיסא ביה כלל כי אם כאשר תפיסא ומלובשת בתורה... אזי היא תפיסא בהן ומלובשת

ממש דאורייתא וקב"ה כולא חד... ואף שהתורה נתלבשה בדברים תחתונים גשמיים הרי זה כמחבק את המלך דרך משל שאין הפרש במעלת התקרבותו ודביקותו במלך בין מחבקו כשהוא לבוש כמה לבושים מאחר שגוף המלך בתוכם⁴⁶.

רוח חיים

ל[תורה זו, אעפ"י שמקורה בשל"ה, שגורה ביותר ב'תולדות' על שם מורו הבעש"ט. רוח חיים פרק א מ"ד ד"ה ויתכן עוד לומר אל תהיו כעבדים: "וכמ"ש על ר' חנינא בן דוסא (ברכות יז, א) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני (ופי השל"ה⁴⁷ בשביל לשון דרך וצנור כמו שביל הרבים שביל היחיד⁴⁸)".

תולדות יעקב יוסף פר' צו (אות ג קרוב לסופו)⁴⁹: "שמעתי ממורי כל העולם ניזון בשביל חנינא בני שהוא פתח הצינור ושביל השפע לעולם".

לא[רוח חיים פרק ד מכ"ב ד"ה הילודים: "ולכן נבראו מניקים ומחבלים בעולם לעשות דין בעולם כדי שיבינו בני אדם שהוא מהשי"ת ויראו מלפניו כמ"ש בחובת הלבבות⁵⁰ היה בוש מלירא מהברואים בהיות יראת ה' עליו ובטוח בחסד א-ל כל היום וכאשר יש עליו יראת ה' אין לו לירא משום דבר אבל אם אינו יראת מהשי"ת הוא ירא מהברואים מהרבה אריות והרבה דובים לסטים המצויים בעולם אשר באמת צריך לירא מהם מי שאינו ירא מה' ולזה אמר משה (דברים י, יב) מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' ר"ל כיון שע"כ יש לו לאדם יראה מהרבה דברים רעים הלא טוב לו להפוך היראה לטוב לירא מאת ה' ואז ינצל מכל היראות שיש בעולם".

תולדות יעקב יוסף עקב (אות ה): "יובן פי הפסוק כאן מה ה' שואל ממך כי אם ליראה את ה' שלא יעלה עליך שום יראה חיצונית גם שהם רבים רק יראה יחידית שורש הכל שהיא ליראה את ה' אלקיך שהיא זוטרת... מי שאין בו יראת ה' אז יש לו הרבה מיני יראות לאלפים ורבבות המתפשטים בעולם מן מדריגה ראשונה עד מדריגה אחרונה... משא"כ האדם שיש בו יראת ה' שהיא בחי' א' אז אין צריך ליראה מכל בחינות שונות היראה שיש בעולם הרבה מהם וז"ש כי ליראה את ה' אלקיך שהיא יראה יחידית שורש הכל ובזה ניצל מכל מיני יראה".

46. ועיין גם תניא פנ"ב-ג לשונות דומות. ועיין תו"א יתרו סז.

47. לוחות הברית תושב"כ פ' וישב מקץ ויגש בקטע המתחיל נחזור לעניינו התיקון היה: "ובשביל פי' לשון שביל וצינור".

48. ובמהדורת ירושלים תשנ"ד מכת"י, הכניסו ציטוט השל"ה בהערה בשולי הגליון, ולא ברור, אם הכוונה שאינו בכת"י ורק הוספת אחד העורכים והמדפיסים.

49. וראה גם שם פ' קדושים אות ב. ועוד.

50. שער אהבת ה' פ"ו.

ושם בפר' ראה (אות א בסופה) מוסיף: "משא"כ איש משכיל ירא ה' ירא ה' הש"י ע"י מין יראה א' שורש הכל ניצול מכל מיני יראה שהוא שולט על כל מיני יראה... ומ"ש בחובת הלבבות מעשה בחסיד א' יעו"ש"⁵¹.

לב] ברוח חיים שם ממשיך: "והאלקים עשה שיראו מלפניו (קהלת ג, יד) דרשו חז"ל ברכות נט, א) אלו הרעמים שנבראו לפשוט עקמומית שבלב ולכאורה לפי זה הלא אך מהרעמים ירא ולא מלפניו אבל הכוונה הוא כנ"ל שעל ידי הרעמים יראו מלפניו כיון שבלא זה יהיה עליהם יראת הרעמים".

מאור עיניים (יתרו) עה"פ וידבר: "ודע שארז"ל על פסוק והאלהים עשה שיראו מלפניו לא נבראו רעמים אלא כדי לפשוט עקמומית שבלב וענין נאמר בשם הבעש"ט נבג"מ שהש"י חפץ מאד שיהיו כל ישר' יראים מלפניו אך מי שיש לו שכל ירא מלפניו בגין דאיהו רב ושליט עיקרא ושרשא דכל עלמין... ומחמת זה ירא וחרד מאימת הש"י... מי שאין לוש כל לירא מלפניו והש"י אעפ"כ חפץ שירא מלפניו לכן מאיים עליו הש"י בדבר שיהיה נרתע ונבעת לפי קט שכלו כגון בשמעו קול הרעם וכוונת הש"י שילך מזה אלא היראה העליונה בחשבו הלא הרעם הוא אחד מגבורותיו של הקב"ה ואיך לא ירא מה"י בעצמו וכן שאר היראות חיצוניות שיש לאדם..."

לג] רוח חיים אבות פ"ה מ"א: "ידוע מאמרי זוה"ק קב"ה ואורייתא חד ר"ל כי כללות התורה המה עשרת הדברות ובהם נכלל תרי"ג מצות... וכן באדם תרי"ג רמ"ת אברים ושס"ה גידים וכללותם גם יו"ד, וידוע המקיים תרי"ג מצות נעשה מכל מצוה לבוש לאבר

51. ראה צוואת הריב"ש אות פז: "אם רואה דבר הזה שיש לו פחד ממנו יאמר מה יש לירא מפני דבר זה הלא אדם כמותי ומכש"כ לפני בהמה וחיה אלא שהוא יתברך מתלבש בדבר הזה כמה יש לו לירא ממנו בעצמו". וראה 'מאמרי אדה"ז עינים' עמ' קפז: "הרב הבעש"ט זלה"ה סבבו אותו מכל פנה ולא פחד כלל מפני יראת הרוממות כו' שבטלים אצלו כל היראות התחתונות כו' וכמ"ש בח[ובת] ה[לבבות] ארי' כו' ומה מאד גדולה זאת העבודה אשר בבוא הארי' לא יפחד ולא יזוע מפני יראתו כו' והבן זה כו' וד"ל". ובתשובות רבינו הזקן למלשינות נגד תנועת החסידות ברוסית (כרם חב"ד ד' עמ' 89-90) כתב רבינו ליישב ולהתאים שיטת הבעש"ט שעליה יצאה קצף של המתנגדים בדברי חובת הלבבות אלו. במלשינות אביגדור (שם עמ' 83) כתוב בסעיף 3: באותו ספר של הקרלינר [צוואת הריב"ש] כתוב אין לאדם לירא משום נברא הגם שמתרחיש שאיזה איש או חיה יעשה לאדם חיזק זהו הכל מהשי"ת הנמצא באותו הנברא ועושה העונש בעד מפעליו, וזהו מתנגד לדת ישראל מחמת שמטעם זה לא יגיע שום עונש לעוברי עבירה אם הבורא ה' הי' [!] נמצא בו ועושה חיזק ההוא. ובסעיף 4: "באותו הספר עצמו יש אזהרה לאדם שלא ירא א"ע מפני ב"א או איזה נברא אחר ושלא לשבח ושלא לחנוף לשום אדם רק להש"י וזה נגד אמונתנו ותורתנו".

על כך עונה רבינו: "על השלשית והרביעית הרי מפורש נאמר בספר חובת הלבבות הנפוץ בישראל מזה למעלה משש מאות שנה ששאלו לאחד מהולכי מדבריות אם אין הוא ירא מן האריה במדבר והשיב אני בוש מהאלוקים שיראנו זולתנו... ואפשר שזה הדבוק בה' לא תאחזנו החרדה מפני חיות טרף וכפי שגם הובא לעיל מס' חובת הלבבות אך כוונת הספר אינה אלא לכך שאל לו לאדם להישאר רק ביראה הגשמית בשעה שמנתפלים עליו אלא יש לו למלא את נפשו ביראת ה'".

או הגיד המיוחד לו... וכללות הלבוש הוא מכל התרי"ג יחד והוא אור הנשפע מאור עליון וי"ד ספירותיו שהאציל וכללות האור הוא ג"כ יו"ד ספירות ופרטיו תרי"ג אורות".

תניא פ"ד: "כשהאדם מקיים במעשה כל מצות מעשיות ובדבור הוא עוסק בפירוש כל תרי"ג מצות והלכותיהן ובמחשבה הוא משיג כל מה שאפשר לו להשיג בפרד"ס התורה הרי כללות תרי"ג אברי נפשו מלובשים בתרי"ג מצות התורה... דאורייתא וקב"ה כולא חד... שהתורה ומצותיה מלבישים כל עשר בחי' הנפש וכל תרי"ג אבריה מראשה ועד רגלה הרי כולה צרורה בצרור החיים את ה' ממש ואור ה' ממש מקיפה ומלבישה מראשה ועד רגלה".

לד] רוח חיים פרק ה מ"ב: "כמו שנראה בחוש שרבים מעמי ארץ מתייחדים מוסרים את עצמם על קידוש השם והוא מוטבע בנו מאבינו אברהם שמסר נפשו".

תניא פ"ח: "אהבה מסותרת שבלב כללות ישראל שהיא ירושה לנו מאבותינו... ולכן אפילו קל שבקלים ופושעי ישראל מוסרים נפשם על קדושת ה' על הרוב וסובלים עינויים קשים שלא לכפור בה' אחד ואף אם הם בורים ועמי הארץ".

וב'מאמרי אדה"ז פרשיות' (ח"א עמ' קכט) מזכיר רק את אברהם: "אהבת אברהם ע"י התכללות יראה דיצחק... ע"י מעשה העקידה שנקעד יצחק ונתכלל באברהם והיינו משיכול להיות מסירת נפש בכל א' מישראל אף שלא הי' לו אהבה לה'..מעולם... אבל ע"י שגם באהבת אברהם נתגלה ונראה בקירוב גדול הרי יש אהבה מסותרת ומצומצמת בכל א' מישראל מחמת ירושה מאברהם כידוע לכן יש ביכולת למסור נפשם על קד"ה... אפי' קלים בישראל"⁵².

וראה הערות וקצורים צ"צ ללקו"א (ניו יארק תשל"ט) בסופו מהרה"ק מהרי"ץ מליובאוויטש זי"ע, שהמתנגדים חיפשו איזה ספר שיחיה תחליף לספר התניא שנכתב באופן שיטתי אשר ידבר בענין אמונה אהבת ה' ויראה מלשון צח עכ"ל. וראה שמה, שמצאו איזה ספר לקח טוב וכו', וחילקו את הספר חנם.

וכראי להעיר מה שראיתי להתנאון המופלא הרב שלמה פיישר שליט"א מראשי ישיבת איתרי בספרו בית ישי דרשות ע' י"ח, שכותב על דברי "נפש החיים" על המשנה באבות דע מה למעלה ממך, כלומר דע שכל מה שמתרחש למעלה בעולמות העליונים גבוהי נבוחים הכל ממך הוא, ע"פ מעשיך אם לטוב וכו'. וכבר קדמו בזה המגיד ממעזריטש דומה לדברי הנ"ל.

אהרן בורנשטיין
ברוקלין

השוואות נוספות בין נפח"ת ותניא

שלום רב ליושבי היכל היכלא קדישא של אור שבעת הימים הבעש"ט הק' זי"ע

אביא הערה בשרגא זוטא להאיר את ההיכל.

במאמרו המאלף של הרב נחום גרינוואלד הביא דוגמאות רבות של דמיונות הנפה"ת והסידות.

יש להעיר שכבר קדמו במלאכה זו בספר "הרב מלאדי ומפלגת תבי"ד למרדכי טייטלבוים (ח"ב חרשה תרע"ג), אך לא הביא רק השוואות ספורות ולספר תניא לבד, ולפלא שאינו מציין לו ואינו מביא השוואותיו.

ולשלמות הענין ולתועלת הקוראים אביא השוואותיו:

בחלק ב עמ' 93 הערה 1: "נפש החיים: להאדם לבדו ניתנה משפט הבחירה להטות עצמו לאיזה צד אשר יתפרץ" (שער א' פ"ו); תניא: "משפט הבחירה לכל אדם למשול ברוח תאוותו ולכבוש יצרו" (פרק י"ד). נפש החיים: כל איש שהוא בעול הפרנסות... מחוייב לשית עצות בנפשו להימלט מבלבול המחשבות בעבודת התפלה" (שער ב' פ"ג); תניא: אפילו מי שהוא בעל עסקים צריך לשית עצות בנפשו להיפטר (מתרהורים רעים) בשעת עבודת התפלה" (פרק כ"ז).

בברכת הצלחה

שלום נח הירשקוף
פה ברוקלין נ"י יע"א

וסתומות בס"ת, ובתוך הדברים כותב, "וכאשר נתראתי עם הרב המתבר הנ"ל שאלתי וכו' והשבני וכו'", עיי"ש.

ולאידך גיסא במשניות קאמארגא במעשי אורג מס' נדה פרק ח' משנה א' הביא שם הרה"ק מקאמארגא זי"ע השיעור גריס וז"ל: וגמורוד שהוא כשיעור ועקסריל של כסף המצוי היום, מהר"ש ג"פ, עכ"ל. וברור שכונתו להרב שלמה גאנצפריד והוא כמבואר בספרו לחם ושמלה לחם סי' ק"ץ לחם סקי"ט, עיי"ש השיעור, וכתב בדרכי תשובה סי' ק"ץ סקי"ט שהוא המטבע שהיו קורין ועקסריל.

עוד במאמר הנ"ל ברף קט"ז בסוף העמוד, באותה תקופה שהה באכסניא שם בחור שלימים נהיה לחתן וממלא מקום הגאון ר' יצחק אייזיק ווייס מסוואליווא וצ"ל - הרה"ג החסיד רבי שלום גאלדנבערג מחבר ספר דברי שלום.

ויש להעיר, שהרב רבי שלום גאלדנבערג הנ"ל אכן היה אב"ד בסוואליווע אחר שהדברי יצחק נסע למונקאטש - ואף גם זאת לא היה תיכף אחר שנסע הדברי יצחק למונקאטש כי בנתיים שימש שם רב אחר ושמו היה מוה"ר יוסף סג"ל ראטענבערג (היה קרוב להח"צ ר' יהוסף מקאסאן בעל בני שלשים), וזכור בשו"ת הרי בשמים ח"א סי' כ' עיי"ש, רק ששימש שם ברבנות תקופה קצרה מאוד - אבל לא היה חתנו כלל כידוע לכל משפחתו. וטעות זו כבר ראיתי באיזה מקום, אך איני זוכר כעת איפה.

בגליון א' דף ע' אודות הרה"ק רבי יצחק אייזיק מזיריטשוב זי"ע, חסר מבין ספריו הק' "לקוטי תורה וש"ס, מהרי"א, חמש ברכים".

בגליון ד', אור בהיכל, מנהגים ופסקים מהרה"ק הקדושת לוי מבארדיטשוב זי"ע, הנני לציין ובקדושה ראשונה מהר' קדושת לפורים נראה דעת הקדושת לוי זי"ע דהרהור בדברי תורה הוי כלימוד דברי תורה, ועי' שו"ע אור"ח סי' מ"ז ס"ב וסעיף ג'.

ובזה אסיים דברי, בכבוד רב

ישעי' מאיר קרוים
קריית טאהש תע"א

אודות המקבילות בין ת'הנפש החיים' והחסידות כבוד מערכת המאסף החסידי שיחיו

המאמר של הרב נחום ג. הוא קולע אל השערה זו שנים שמביני החסידות היה פשוט לחם, שכשיטות רעיוניות היה ה"נפש החיים" מושפע מהחסידות, שבימים ההם הכתה שרשים עמוקים אצל בני עליה.

מקור לפירוש ידע מה למעלה ממך

בגליון ה' עמ' כח ואילך הארכתי בהשוואות והקבלות בין הגפה"ח לחסידות, ושם בעמ' ל הבאתי התורה החסידית היוזעת של החסידות אודות ידע מה למעלה ממך" שהכל למעלה נסעל על ידי האדם למטה. ובהערה 14 כתבתי שלא מצאתי תקדים בינתיים לפירוש זה עיי"ש.

אולם כעת מצאתי בספר יסוד יוסף לרבי יוסף אב"ד דובנא [נדפס לראשונה בתל"ט] שמביא בפרק נו: "אזהרת רבינו הקדוש שנינו באבות דע מה למעלה ממך עין רואה ואזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. וכתב הרב החסיד הגדול בספר רכב אליהו [לרבי יוסף כ"ץ נדפס קראקא שצ"ח] דהכי קאמר ידע מה למעלה ממך", אתה עושה עבירה אתה עושה פגם בעולם שלמעלה והוא עולם העשיה" וכך ממשיך לפרש המשך המשנה. יש הבורלים דקים בין מגמת הפירוש החסידי לפירוש זה, אך באופן עיקרוני יש דמיון ביניהם.

נחום גרינוואלד

א. מתחילה מוכיח מכ"מ שס"ל להגרי"א דצמצום כפשוטו, ומביא מכתבי אדה"ו ומכתב הגרי"א, ואינו מעיר כלל דלפי מה שהביא מיד לפניו בהערה 12 מרשימות כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש שכ' דמשמע מהרברים בסרי"ס ספרצ"ג דס"ל להגרי"א שהצמצום הוא רק באור וא"כ הרי הדברים צע"ג דאמאי לא פ"י הגרי"א אין עוד מלבדו כיון דהצמצום אינו מתיחס לעצמות כלל, ולדעתי יתכן שאלו התלמידים שמהם שמע אדה"ו שי' הגרי"א לא עמדו כלל על עומק כוונתו שעדיין צריכה הרבה בירור.

ב. שוב כותב ש"כזמן האחרון כמו אלו שרוצים להציל את הגרי"א כו"י. תיאור זה אינו מדויק. כי הראשון שרצה להשוות השיטות ה"ה הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל. וכפי המובן ממכתבו שכתב מתחילה להרד"י הורוביץ (ר' איטשה מתמיד) ולאח"כ אל אדמו"ר הרי"ץ. (המכתבים נדפסו במכתב מאליהו ח"ד ובמרבצי תורה ומוסר ח"ג), לא בא כלל "להציל" הגרי"א אלא רלאחר שלמד משי"כ אדה"ו בשער היוה"א חשב ששיטתו זהה עם שיטת הגרי"א מולאוין בנפש החיים.

והוא מפני ששניהם האריכו לבאר שאין הצמצום לעצמותו ית' ר"אין עוד מלבדו ו"לית אתר פנוי מיניה" מפרשים כפשוטם. הגרי"א לא הביא כלל הגרי"א בספרצ"ג ודברי אדה"ו בלקו"ת וכו' וספק אם ראם בכלל. הוא לא עסק בספרי הקבלה לשם לימוד תורת הקבלה ולא החשיב עצמו כבקי בכל שיטות המקובלים. ולמד רק מה שנוגע לעבודת השם ובעיקר מה שמוכא בספרים כמו ספרי הרמח"ל נפח"ה ספרי חסידות חב"ד וברסלב וכו' אבל לא כ"כ בספרות הקבלה עצמה. (וכעין השיטה הנהוגה אצל חסידים בכלל וגם חסידי חב"ד). ולכן מסתבר שנוסח השאלה שהפנה הר' בינימנסון לכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע שעי"ז ענה (אנה"ק ח"א אגרת יא) "ומה שכותב בענין הצמצום אשר אחד ממכיריו אמר שכל השיטות בזה הולכים למקום אחד" - אינו בדיוק דהגרי"א מסתמא לא אמר "כל השיטות" כ"א השיטות הידועות לו דהיינו התניא והנפש החיים.

אלא שבזמן האחרון ממש כמו חתנו ותלמידיו של הגרי"א דסלר (בס' קרשי יהושע שהוזכר הכותב ובח"ה ממכתב מאליהו) ורצו להציל - לא הגרי"א - כ"א הגרי"א, אבל כנ"ל אין צורך בזה, כי הגרי"א לא החשיב עצמו כבקי בספרות חב"ד ולכן הפנה השאלה להרד"י הנ"ל ולאדמו"ר הרי"ץ וכתב שלפי הנראה לו שאין כאן פלוגתא ושאל אותם אם אמת נכון הדבר, ועי"ז חשיב כ"ק אדמו"ר זי"ע שלא כן הוא הדברים.

ג. משי"כ "שזהו דעה הרווחת בחוגים ליטאיים שונים בנידון" מוזר מאד. רבחוים אלו העוסקים בענינים אלו הם אחד מעיר כו". ואיך אפשר לדבר על דעה רווחת?

ד. שוב כתב בפשיטות שאין שום שאלה אין חלק הגרי"א מולאוין על רבו הגרי"א, כיון שמוצאין שחלק עליו לא אחת וגם בהלכה למעשה. ומביא דוגמא אחת שתלמידיו של הגרי"א מביא בשמו שלמד זכות על המנהג להקל בחדש.

ולדעתי אין הדבר מוכרח שכן רחוק מאד שבענינים כה עמוקים ונשגבים כסוד הצמצום שהגרי"א יחלוק על רבו. וזה שרוצה להצדיק מנהג העולם להקל בחדש אינו דומה כלל כמובן, דכו"כ ענינים שרצה הגרי"א לשנות בהלכה ובמנהג לא נתקבלו אפי' על ממשיכי דרכו ובישיבת וולאוין לא הנהיגו ג"כ כל מנהגי הגרי"א כידוע ואין זה בגדר חולק על רבו כ"א שלא רצו לשנות ענינים שהתקבלו מדורי דורות.

ויותר מסתבר שהגרי"א לא ידע שיטת רבו בענין הצמצום, דהמקום היחידי בספרי הגרי"א שמדבר ע"ז הוא בליקוט שגד' בסו"ס ספרנ"צ, אולם במהדורה שראה הגרי"א שי"ל בשנת תקפ"פ (שנה לפני פטירת הגרי"א בשנת תקפ"א) לא מופיע קטע זה בענין הצמצום והוא מופיע לראשונה במהדורת ר"ש לוריא שי"ל בשנת תרמ"ב (כפי שחזיר המו"ל של המהדורה החדשה שי"ל בירושלים תשנ"ח) ואינו מוכרח כלל שביד הגרי"א את שיטתו להגרי"א, כי כידוע סוגית הצמצום תופסת מקום זעיר בספרות הקבלה והרבה מקובלים לא דברו ע"ז כלל, וכפי שאכן מאריך הגרי"א בנפש החיים שדוקא הסביר כל הענין. ולכן יתכן שסוגיא זו לא עלתה על השלחן כשהי' מבקר הגרי"א את רבו והציע לפניו שאלותיו וספיקותיו.

איסר זלמן ווייסברג,
ר"מ בישיבת ליובאוויטש - טאראנטא

קוד בענין הנ"ל

כבוד היושבים בהיכל הבעש"ט

שלום וברכה, נהניתי מאוד בראותי את מאמרו של הרב נחום שיחי' גרינוואלד בענין הצמצום וכיון שיש לי כמה שאלות בנושא חשבתי שאכתוב לכם אחרי המאמרים הבאים אבל תחלטתי לכתוב כעת, ואולי יכללו מאמריו הבאים גם תשובה לשאלותי.

בתחילת עץ חיים ש"א ע"א וז"ל והנה ענין החקירה הזאת אשר שואלים למה בריאת העוה"ז היה בזמן שהיה וכו' ע"כ, הנה דבר הצמצום אמור